

Oponentský posudek diplomové práce Terezy Novákové Tomáškové
Vybrané aspekty sémantiky barev v lidové slovesnosti v 19. století

Předložená diplomová práce, věnovaná sémantice barevných pojmenování v lidové slovesnosti, se navenek prezentuje poněkud neurčitým názvem – a už v úvodu posudku je třeba předeslat, že nejasnost teoretických, a zejména metodologických východisek i pevnější struktury je bohužel její slabinou: na druhou stranu je však téma zpracováno v mnoha ohledech poučeně, se zájmem i s interpretační citlivostí k detailu a ve výsledku přináší některé zajímavé poznatky.

Práce sestává z osmnácti kapitol (formálně) stejné úrovně; na první pohled (i pohledy další) by jí prospěla promyšlenější strukturace naznačující určitý řád, resp. stupeň obecnosti a hierarchii probíraných skutečností. Prvních sedm kapitol se týká teoretického ukotvení do kontextu (lingvistického i folkloristického), poté (bez úvodního výkladu či zdůvodnění takového postupu a pořadí) následují kapitoly věnované jednotlivým barvám – černé, bílé, zelené, červené, žluté, modré a šedé; do jednoho celku jsou zahrnuty barvy hnědá, oranžová, fialová a růžová. Následují dvě shrnující kapitoly závěrečné; poslední částí je seznam literatury.

K prvním, obecnějším kapitolám: výklad prozrazuje solidní obeznámenost s odbornou literaturou ke zkoumání barev v kulturně orientované lingvistice i schopnost poznatky vzájemně usouvztažnit a adekvátně zformulovat. Problém spatřuji v charakteristice folklorního materiálu (a jazyka folkloru); autorka se tu soustředila pouze na aspekty dosti obecné (definice folkloru) či v daném kontextu méně důležité (kap. 6, s. 20n.). Např. otázky klišé, formulí a dalších jazykových charakteristik se dotkla jen letmo – ač právě to by zde bylo důležité (např. úvahy o spojeních typu *zelený háj*, *zelená travička* na s. 53 by dostaly zcela jiný rozměr, srov. i pasáž na s. 84 s odkazy na Rachilinovou). Dobrým východiskem by tu byly např. stati o lidovém uměleckém stylu z výboru z J. Bartmiňského (2016), na nějž diplomantka odkazuje v jiných souvislostech. Chybí i pasáže usouvztažňující folklor se zkoumáním jazykového obrazu světa (ve vztahu ke zkoumání barev). Co může folklorní materiál ukázat – a co se na něm ukazuje – jednak ve srovnání s jazykovými daty (např. s frazeologií), jednak ve srovnání s jinými typy textů? (Jde zároveň o otázky vedoucí k přesnější formulaci výzkumného úkolu.)

Dotazy mám také k metodologii uplatněné při excepci a zpracování dat. Co se míní „výběrovým průřezem sbírkami lidových písní, sesbíraných v 19. století“ (s. 23)? Autorka materiál tak či onak charakterizuje v 7. kapitole, zvolené sbírky vyjmenovává (a posuzuje z hledisek zde ne zcela relevantních), nicméně nevíme, zda či nakolik tyto prameny excerpovala v úplnosti, příp. proč si nevybrala pouze některé z nich (či třeba jen jednu) a nezpracovala je komplexně. To by totiž bylo (aspoň podle standardního výzkumného úzu) metodologicky čistší a dovolilo by to vyslovit jistá zobecnění, alespoň zhruba data kvantifikovat apod. (Diplomantka sice zdůrazňuje, že jí jde o výzkum kvalitativní – mnohde je ovšem i tak namísto aspoň nastínit, zda se ten či onen doklad vyskytuje ojediněle, anebo frekvencí výrazně převyšuje ostatní atd.; vždyť o prototypovosti svědčí i hledisko kvantitativní.)

Také není jasné, co vše se vlastně diplomantka rozhodla excerptovat (jednak kritéria excerptce, jednak v čem konkrétně spočívala ona „výběrovost“) a jaký postup (co do zacházení s daty) si při analýze a interpretaci stanovila; z dalšího textu je patrné, že do excerptce zahrнула i deriváty (formální i sémantické), že pracuje i s názvy barevných odstínů – ale nečiní tak

systematicky a diferencovaně (pojednávají-li např. od s. 74 o šedé barvě, uvádí – jen s drobným upozorněním v poznámce 128 – doklady lexémů různých – šedivý, sivý, šerý aj.).¹

V dalších kapitolách se postupně probírají poznatky k jednotlivým barvám, není však patrné, proč zrovna v tomto pořadí (černá – bílá – zelená – červená...), proč jsou subkapitoly členěny zrovna podle modelu rostliny – člověk – zvířata apod. Autorka jen stručně zmiňuje (s. 25), že čerpá z metodologie K. Waszakové, ale konkrétněji její (ani svůj) přístup nevykládá, neuvádí ani zdroj (poznámka 42, která to snad měla upřesnit, zůstala jen s „viz“), neuvádí, co přebrala, co modifikovala aj. Prosím tedy diplomantku, aby svůj postup vyložila při obhajobě.

Kapitoly věnované barvám nejsou jakkoli uvozeny (např. stručným pojednáním o reflexi dané barvy ve slovníku či v hierarchii barev převzaté z toho či onoho zdroje – i když se např. na Jungmannův slovník mnohde odkazuje) ani zakončeny shrnujícím komentářem; pod názvem kapitoly (*Černá*) je rovnou vložena první subkapitola (*Černá a rostliny*), poté další. Kontextualizace a provázanost jednotlivých částí zřetelně chybí. Text má tak mnohde charakter poznámek k dopracování. (Možná se tu na práci podepsal spěch při dokončování.)

Je však třeba říci, že diplomantka pořídila a analyzovala bohatý materiál (třebaže „výběrově“) a že dospěla k řadě zajímavých zjištění, která mnohde dokázala dobře zobecnit, mnohde provázat s prostudovanou literaturou, položit relevantní otázky. Ráda bych také vyzdvihla celkově velmi dobrou formulační úroveň práce (i na to, že obsahuje jen velmi málo nedostatků literárního či pravopisného rázu).

Na mnoha místech práce představuje kvalitní odborný text. Za nejzajímavější v tomto ohledu pokládám syntetizující kapitolu na s. 79n., která mj. shrnuje autorčiny poznatky k fenoménu jasu a zářivosti v lidových písních (a také např. k pozitivnímu hodnocení barvy či barevnosti – srov. typické konstrukce „pěkný bílý“, „pěkný červený“).

Pokud jde o sémantické aspekty jasu, zářivosti a svitu (v kontextu světlosti), je tu určitě třeba vzít v úvahu jednak kvalitativní a kvantitativní polohu achromatických barev a podvojnost jejich prototypů (srov. *bílý sníh* – *bílý den*), jednak charakteristiku sémantiky světlých barev (bílé a žluté) ve spojení s „barevným“ významem adjektiv *stříbrný* a *zlatý*. Ráda bych se zeptala, zda na ně diplomantka při excerpci narazila; v odborné literatuře bývají totiž zlatost a stříbrnost chápány jako odstíny příslušných barev, resp. někdy i jako varianty prototypu (srov. zejm. dokonce prototyp slunce u žluté).² K sémantickému prvku jasu, svitu spojenému s („živou“, světlou) barvou srov. i jeden ze sekundárních významů slovesa *svítiti* v SSJČ.³ Diplomantka

¹ Názvy odstínů jsou zde chápány jako částečná synonyma; obvykle se jim v takovýchto výzkumech (ale třeba i v lexikografické praxi) přisuzuje status hyponym (vzhledem k základnímu označení barvy).

² V tomto ohledu – ale i se zřetelem k práci jako celku – je třeba upozornit na dvě práce, které by mohly pomoci dát těmto rozpravám pevnější rámec: Gierón – Czepczor, E.: *A Corpus Based Cognitive-Semantic Analysis of the Primary Basic Color Terms in English and Polish* (2011) a Tokarski, R.: *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie* (1996, 2004).

³ (svítiti) 5. též řidč. s. se odrážet se od svého okolí světlou n. živou barvou: pod lesem bíle svítilo stavení; v rudých rtech svítily zuby skvěly se; prkna se jen svítily zářila bělostí; z roztrhaných rukávů svítily lokty probleskovaly

ovšem konstatuje, že spojování tohoto vizuálně zásadního prvku s barvou v textech písní takřka neshledala. Ráda bych se znovu vrátila k metodě excerptce: byly excerptovány též např. kolokace výrazů *svítit, barva* apod.? Ne-li, mohly uniknout pozornosti např. texty tohoto typu: *Na horách se svítí, já tam poběhnu; je-li to kvítečko, já ho utrhnu. Kvítečko to není, je to má milá: proto se tak svítí, že je upřímná* (Erben 2/046, Jasná upřímnost, podobně srov. i Čelakovský – ve variantě s milým, III, 87).⁴ Upozornit je třeba i na důležitost samého konceptu barvy a barevnosti (a též barvení, malování apod.) ve folklorních textech, mj. též s hodnotovým aspektem (obvykle pozitivním, obzvláště v písňovém folkloru).

Závěrem:

Bylo už naznačeno, že jde o práci dosti nevyváženou. Jako celek postrádá jednoznačnější položení výzkumné otázky, stanovení metodologických východisek i jasnější strukturu, problémy lze spatřovat v práci s materiálem. Na druhou stranu diplomantka zpracovala poměrně bohatý materiál, prokázala dovednost práce s odbornou literaturou i schopnost jazykové a textové analýzy a interpretace; některé části textu představují kvalitní, podnětný odborný text a cenný příspěvek ke studiu barev v českém kontextu.

Lze tedy konstatovat, že posuzovaná diplomová práce vyhovuje požadavkům na tyto práce kladené a lze ji doporučit k obhajobě. V případě uspokojivého vystoupení (a adekvátního zodpovězení položených otázek) navrhuji klasifikaci stupněm velmi dobře.

doc. PhDr. Irena Vaňková, CSc. et Ph.D.
Ústav jazyků a komunikace neslyšících
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

V Praze 13. června 2019

⁴ Zároveň s odkazem upozorňuji též na existenci Katalogu lidové písně: <http://www.folksong.eu/melody/21695>